

Gaál Gábor: Levelek

Gaál Gábor (fennmaradt) leveleinek kötete szép gazdagítása az „alapkiadás”-nak. De ha ennek vesszük, akkor ez mindjárt bíráló megjegyzésre késztet. Mert hiányzik az anyag fele. A Gaál Gáborhoz írt levelek. Általában is jobb valakinek a levelezését kiadni, mint leveleit. Hiszen a levél kontaktus és válasz, nem pedig valaki „szellemének” egyoldalú „megnyilatkozása”. Különösképpen így van ez G. G. leveleivel, hiszen a kötetbéliiek zöme a Korunk szerkesztéséhez kapcsolódik. Csonka így a kép. Szerencsére ez csak időleges, mert mint hírlík, készül az anyag másik fele is, a „Korunk levelesládája”. Reméljük, hamarosan megjelenik a két kötetet összekapcsoló konkrét utalásokkal.

Egyelőre azonban az egyoldalú anyagot kell hasznosítanunk. Sok irányba tehetjük ezt, nézve azt például, mit adnak a homályos, vagy homályosított kérdésekre való válaszhoz.

Ha valakinek lenne még kételye, hogy G. G. a Korunk-ot valóban összmagyar lapnak akarta, s hogy mennyire az volt, olvassa az el, mondjuk, a Fábry Zoltánhoz írt leveleket. („Ha a lapon rajta van az Ön neve, mint szlovenszkói szerkesztő...” — írja 1929. január 19-én Fábrynak.) S volt, tudjuk — amíg lehetett — magyarországi szerkesztő is: a lap „mindenholiséga” érdekében. Ebben még nincs új — ezt tudjuk a lapból, a levélből viszont megtudjuk, hogyan értette ezt Gaál. Mert ugyanabban a levélben olvashatjuk: „Szeretnénk a Korunk minden számában például egy olyan kérdést érinteni vagy beállítani, olyan fontos és széles horizontú kérdést, amely szlovenszkói kérdés az elindításában, de az értelmében a bárhol olvasó magyar intellektuel érdeklődését köti. Ezáltal ugyanis a szlovenszkói olvasónak akarnék adni valami »otthonit«. Semmi esetre sem akarom ezt túlzásba vinni, mert a provinciális problémáktól irtózom.” És megismétli, aláhúzza, így: „Jelszólul tehát szeretném így összefoglalni a kívánságaimat: európai horizont, de eleven talajú kérdések, minden provincializmust kizárva.” Azt hiszem, tanulságos ez a részlet, egyértelmű és világos. De még azért is érdekes, mert ha jól átgondoljuk, akkor segíteni fog a Korunk társadalmi radikalizmusának kereteit és alapját, ezek jellegét is megérteni. Ne feledjük ugyanis, hogy ez a levél éppen a „fordulat” küszöbén született. Ezzel pedig már a második kérdésnél vagyunk, amit említeni szeretnék.

Nehezen érthető, miért próbálják egyesek Gaál Gábort és Dienes Lászlót egymással szembeállítani. A Gaál és Dienes közötti viszonyról a megjelent levelek nem sok közvetlen adatot nyújtanak. Bizonyító erejű a kettejük közötti levélváltás lenne. Mégis, a közvetett utalásokból lehet következtetni. Érveket találunk az ellen az állítás ellen, amely szerint Gaál a Dienes által megvalósított szerkesztési móddal és elvvel szakítva tette volna marxistává a Korunk-ot.

Igaz, van egy passzus, amely a szembeállítást látszik alátámasztani. Hatvany Lajoshoz írja (1929. december 26.): „... még itt is tekintettel kell lennem a kör-

nyező viszonyokra. Nem is említve, hogy köztem és Dienes között egyáltalán nem ideális a házasság. Én egész más lapot szeretnék csinálni.” Csakhogy nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a levél pillanatnyi lehangoltságról tanúskodik („... egyre távolodom Kolozsvártól. Az emberek egyre idegenebbek és demaszkiroztottabbak. ... Jó lenne tehát már szabadulni ettől az ijesztő vidéktől.”). Egyértelmű értékelés persze részletesebb vizsgálatot igényelne. De a többi részletek, amik a levelezésből idevágóan felhasználhatók, azok mind, mind viszonylagossá tétetik velünk ezt a kifakadást. Az pedig biztos, hogy nem szabad éppen a radikalizálódást tekintve ellentétet feltételeznünk a két szerkesztő között. Hiszen ugyancsak Hatvanyhoz írja egy másik (korábbi) levelében (1929. április 19.) a következőket: „A lapban tényleg sűrűn szerepelnek oroszok ... Nem kacérkodás [ez], mert a lap — világnézeti, s ezen kívül még az a speciális beállítódása van, hogy keresztmetszetét akarja adni a mai európai világ tény- és eszmeálladékának. Ebben az európai világban pedig ezek az orosz eszmék feltűnően szerepelnek. A lapnak ezt a beállítódását még Dienes László tűzte ki, s nekem, mint a vállalat alkalmazottjának is ragaszkodnom kell ehhez a célkitűzéshez, eltekintve attól, hogy mint mai intellektuel, bennem is sok lelki kacér hajlandóság van ezekkel az eszmékkel szemben.”

Vegyünk azonban egy másik szálát. A levelek sorából világosan kiderül, hogy Gaál Dienesel együtt szerkesztette a lapot: a „fordulat” ideje alatt. Utalás és bizonyító tény van erre elég. Fábrynak írja (1929. szeptember 13.): „Dienes Lászlónak — aki újabban ismét intenzíven részt vesz a szerkesztés munkájában...”. De lehetne utalni a Fábryhoz vagy másokhoz írt (1929. október 24., 1930. május 12., 1930. május 27., 1931. április 7., valamint a Turnovszkyhoz 1929. november 13. dátumú) levelek sorára. Ezek a közös munkára utalnak, s így arra, hogy végtére is együtt tették marxistává a lapot. De további érv van például a Fábryhoz 1930. március 10-i levelében: „A baloldali koncentráció ügyében most tárgyalok Dienesel.” Van más jellegű kiegészítő érv. Ismerjük a Korunk és a Helikon közötti küzdelmeket és Gaál ebbéli szerepét. Nos, egy Hatvanyhoz szóló levélben (1927. január 8.) a következő megjegyzést olvashatjuk: „Helikon ellen nagy tábor készülődik. A kinnrekedtek. És a progresszívabbak. Dienes ellen-Helikont forgat a fejében.” (S ha pedig már itt tartunk, legalább zárójelben nem árt megemlíteni, mikor s miért vált meg a Korunktól Dienes: 1931-ben volt ez, s azért, mert a Szovjetunióba költözött!)

A Dienesel való elvi együttműködés és összhang mellett felhozható passzusokat nem is bontottam mind ki. Részben azért nem, mert közülük több egy másik, szintén fontos kérdéshez vezet át bennünket. A Kassákhöz és köréhez való viszony ugyanis két vonatkozásban is érdekes. Egyrészt ez alkalommal is látható, ha voltak is nézetkülönbségek a két szerkesztő között, ezek egy elvi és alapvető egyetértésen belül léteztek. Az egyetértés konkrét tartalma viszont a lap marxista irodalombeli helyére és a munkásmozgalom korabeli szervezeteihez és csoportjaihoz való viszonyra vonatkozik. Az illegális pártokhoz való viszony pedig, még egészét tekintve, tisztázásra vár.

A levelek figyelmes olvasása is alátámasztja a Korunk számaiból-történetéből kialakítható képet: egy határozottan elkötelezett, marxista, de önálló és független folyóirat volt. Az irányító: G. G. meggyőződése és lelkiismerete, felelősségérzése, értelmiségi elvszerűsége és következetessége. Ez a marxista meggyőződés az alap, s innét van az Internacionálé illegális pártjaival (főleg a romániaival és magyarországiával) való kölcsönösségre épülő szoros együttműködés. A kölcsönös támogatás, amely végigvonul a harmincas éveken, mindig kétoldalú viszony volt. Tudjuk, hogy Gaál a pártokkal való kapcsolatot saját közvetlen személyi viszonyai mellett a lap szűkebb munkatársi gárdájához tartozó kommunisták segítségével valósította meg. E viszonyból érthető, hogy a lap nem követett pillanatnyi taktikai váltásokat és megfontolásokat, viszont annál szilárdabban valósított meg általános elvi irányt. És azon elvét Gaálnak, hogy minden radikális baloldali erőt összefogjon. Ezért utasította el, hogy a Kassákhöz való viszonyt szűk érdekeknek rendelje alá. Főleg éppen Fábryval, saját munkatársával vitatkozik G. G.; legszűkebb munkatársai ellen is védve az alapvető elviséget. Fábrynak írja (1929. szeptember 13-án): „Kassák még

mindig baloldali, és azt az áldatlan harcot, ami a 100% és Kassák között dúl, én semmiképpen sem akarom átvinni a mi hasábjainkra is... Olyan kevesen vagyunk ebben a nyavalyás, magyarul író világban igazán baloldalra tartozók, hogy nem engedhetjük meg magunknak azt a luxust, hogy töréseinkre külön és nem alkalomadtán felhívjuk a figyelmet." Majd egy évvel később megint visszatér erre — ugyancsak Fábryhoz szólva (1930. május 12.) — és hasonló szellemben. A kötet jegyzetei ez ügyben megidézik Haraszti Sándort: „...A 100%-osok — köztük magam is — a dogmatizmus légkörében — revolvert szegeztünk Gaál Gábor melléne, vagy mi, vagy Kassákék. ...Hiába fenyegetőztünk azonban, Gaál nem engedett, pokolian nehéz helyzetben körömszakadtáig védte a folyóirat szerkesztői koncepcióját...”

(Említhetnénk a József Attilának nyújtott támogatást: éppen a szektás támadások idejében — és aztán folyton. Vagy a Sinkónak nyújtottat akkor, amikor az Internacionálé pártjai elzárták előle a publikációs lehetőségeket, mert nem dicsérte a „pereket”. Lehetne folytatni még.)

A Romániában élő kommunistákkal való viszonyát ugyanezek az alapelvek határozták meg. Itt is megesik, hogy a legközvetlenebb munkatársakkal szemben védi az alapvető elvszerűséget. E viszonyt világítja meg egy Méliuszhoz írt levél (1938. május 10.), illetve annak a következő passzusa: „Az az élményem, hogy (nem Maga egyedül), de valamennyien nem támogatják a lapot olyan mértékben, ahogy az szükséges volna.” És meggyőződésének érvényesítésére G. G. soha semmitől sem riadt vissza: „Most sem riadok vissza, pedig most már azt is belekalkulálom, hogy Maguk teljesen cserben hagynak.” Ezek a megjegyzések nem személyesen és nem is elsősorban Méliusznak szólnak. Nyíltan meg is mondja ezt G. G. Az általa felsorolt névsor teszi világossá a dolgot: éppen a kommunista munkatársakról van szó. De ne essünk tévedésbe, és ne feledjük, minék a nevében teszi ezt G. G. Íme még egy részlet a levélből: „Általában hagyják a rideg, szeretetlen és egyéb öreget vergődni — a Maguk ügyéért is.” A közös ügyről van tehát szó és ezen *belül* vannak az említett viszályok: az alapvető elvi egyetértésen belül. Ahogy a Dieneshez való viszonyban sem lehet a súrlódások és az ellentétek alapján kétségbe vonni az alapvető elvi egyetértést, ugyanígy itt is az egyetértésen, kölcsönösségen és együttműködésen belül kell a „vitákat” értékelnünk, s talán éppen mint ennek formáját és megvalósulását.

A leveleket olvasva ezernyi probléma bukkan fel, és nagyon sokról volna kedve az embernek szólania. Megelégszem azonban még egy levél említésével. Mert az különösen értékes, mert az különösen szép levél. Abból, amelyet a Daday Lóránthoz írt (1930. június 27.) mindenképpen kell idéznem. G. G. irodalmi értékelésmódját is megérteni segítő részletet. Hiszen egy olyan irodalmi alkotásról van benne szó (A Székely Mózes álnéven megjelent *Zátony* című regényről), amelynek szemléletmódja G. G.-ével ellentétes volt. „S most íme kezembe került egy kézirat, és megvalósulva, művészien megcsinálva megtalálom benne mindazt, amit itten, kisebbségi írótlól folyton követeltem, aminek a bevalósításához azonban ők fel sem értek. Ön tehát megcsinálta. S ha én a dolgok látásának és értékelésének végső soron egy egészen ellenkező oldalára is tartozom, mint Ön, mégis a legteljesebb lelkeséggel és örömmel üdvözlöm ezért a regényért.” Az egész levelet érdemes figyelmesen elolvasni. És azt sem feledni közben, hogy éppen akkor íródik, amikor a lapját marxistává érleli, abból a korból van, amelyet szektás baloldalnak szokás az egyszerűség kedvéért nevezni. Márpedig az, amiről ez a levél tanúskodik, nem mondható szűkkeblű szektás magatartásnak: sem (nemzetiség) politikai, sem esztétikai vonatkozásban. Azt viszont újra bizonyítja, hogy G. G. a maga elvi követelményeit, a valóságirodalom követelményét sohasem a művészivel szemben, hanem mindig azon belül akarta érvényesíteni.

Néhány tanulságot szerettem volna kihámozni, de a passzusokat, amiket idéztem, tekintsük inkább ízelítőnek. Az árnyaltabb értékelés mellett gondoljunk az olvasás örömére is. Mert erre is bő anyagot nyújt ez a kötet. (*Kriterion*, 1975.)

TORDAI ZÁDOR